

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

при Національній асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України

ОРІЄНТОВНА ПРОГРАМА

навчання фахівців територіальних громад з питань аграрного та сільського розвитку

Київ, 2020

Про проект «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проект «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006р. і наразі до 2021р. та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Агрікалчер Файненс Консалтентс. Реципієнтом проекту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проекту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проект має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. З цією метою Проект має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Розробники програми: Райнер Лангош, професор, доктор сільськогосподарських наук (Вища школа Нойбранденбург), **Р.Я. Корінець**, кандидат економічних наук (Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України), **Л.М. Левківська**, кандидат економічних наук, доцент (Поліський національний університет), **А.Б. Чайковська**, завідувач кабінету (Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»)

Рецензенти: С.М. Приліпко, доктор наук з державного управління, (Національний університет біоресурсів і природокористування України), **О.М. Варченко**, доктор економічних наук (Білоцерківський національний аграрний університет), **Г. Перерва**, директор рейтингового агентства «IBI-Rating», експерт з питань проектного менеджменту Програми U-LEAD

Рекомендовано Науково-методичною радою Науково-методичного центру ВФПО (протокол від 23.12.2020 № 6)

Відповідальна за випуск: А.Б. Чайковська, завідувач кабінету (Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»)

Редактор

Л.М. Талюта

© 2020 Німецько-український агрополітичний діалог

© 2020 Державна установа «Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти»

Усі права захищено.

Опис курсу

Напрямок підготовки	підвищення кваліфікації
Кількість кредитів ЄКТС	10
Кількість модулів	11
Загальна кількість годин	300
Форма організації освітнього процесу та види навчальних занять, обсяг годин:	
Навчальні заняття:	
Лекції, практичні, семінарські, індивідуальні завдання, годин	176
Проектні практичні роботи, кількість/годин	3 / 60 год
Самостійна робота	64
Форма підсумкового контрольного заходу	представлення проєктної роботи

Зміст

Вступ.....	5
Орієнтовна структура курсу	7
Інформаційний опис курсу	10
Модуль 1. Сільське господарство та аграрна політика.....	10
Модуль 2. Менеджмент та маркетинг у громаді.....	10
Модуль 3. Стратегічне планування сільського розвитку	11
Модуль 4. Земельні відносини та сільський розвиток	11
Модуль 5. Фінанси для сільського розвитку	11
Модуль 6. Інвестиції для сільського розвитку.....	12
Модуль 7. Управління проектами в умовах сільського розвитку.....	12
Модуль 8. Розвиток сільського підприємництва.....	13
Модуль 9. Інноваційність сільського розвитку	13
Модуль 10. Соціальні та екологічні аспекти сільського розвитку.....	14
Модуль 11. Завешення/залік. Підбиття підсумків.....	14
Список рекомендованої літератури:	15

Вступ

Процеси децентралізації влади, змін територіального устрою та реформування місцевого самоврядування розширили повноваження територіальних громад (ТГ). Зростає потреба у відповідному кадровому забезпеченні. Адже в ТГ недостатня кількість фахівців, які б безпосередньо займалися вирішенням проблем сільського господарства та сільського розвитку. Професійне навчання є передумовою успішної реалізації зростаючого обсягу функцій і повноважень у процесі децентралізації та розбудови територіальних громад.

Мета навчання – сформувати та розвинути професійну компетентність фахівців територіальних громад, відповідальних за сталий розвиток сільської місцевості.

Навчальну програму розроблено на основі німецького досвіду та пропозицій вітчизняних фахівців з розвитку сільських територій. Програмою передбачено:

1. «Об'єднати модулі в одну програму». Запропоновані модулі можуть вивчатися окремо один від одного або слухачі можуть опанувати весь курс загалом. Модулі інтегруються, узгоджуються між собою та формуються в загальну програму.

Важливою складовою програми є спільне виконання слухачами трьох практичних проєктних робіт, одна з яких має бути презентована на підсумковому занятті.

На заняттях під час вивчення окремих модулів будуть використані індивідуальна і групова форми роботи та виконання практичних, тренінгових завдань/вправ тощо.

Серед методів організації та здійснення навчальної діяльності слухачів передбачено: виконання тренінгових вправ, практичних робіт, робота в малих групах, індивідуальна робота слухачів, проведення публічних консультацій (панельні дискусії, воркшопи, колегіальний коучинг та ін.) тощо.

2. «Ідея матриці компетенцій». Під час формування навчальних цілей компетенції підтримуються та розвиваються відповідними модулями.

Формування та зміст модулів враховує різні змістовні, методологічні та дидактичні аспекти. Модулі програми спрямовані на отримання/поглиблення/, розвиток теоретичних базових знань, що закріплюються під час виконання проєктних робіт, практичних робіт з теми модуля, тренувальних вправ, індивідуальних завдань, у роботі в групах, виконанні власних коротких презентацій з актуальної тематики діяльності, розвитку та проблем ТГ або регіонального розвитку тощо.

Форми та методи контролю:

- попередній;
- поточний контроль – тестування;
- періодичний – виконання індивідуальних завдань, підготовка презентацій тощо;
- підсумковий контроль – захист проєктної роботи.

Для участі у навчанні немає обмежень та вимог щодо попередньої підготовки учасників та стажу роботи в органах місцевого самоврядування.

Під час підготовки програми враховано німецький досвід підготовки та підвищення кваліфікації фахівців для роботи в територіальних громадах і вітчизняний досвід функціонування громад. Програма практично спрямована має прикладний характер.

Форма навчання: очна, дистанційна (он-лайн).

Програму можна буде використати для підвищення кваліфікації/навчання фахівців територіальних громад з питань сільського розвитку, під час підготовки здобувачів освіти різних спеціальностей (за вибором здобувача), інших зацікавлених осіб.

Програма є орієнтовною. Залежно від потреб слухачів та актуальності викладених питань у програму можна вносити зміни.

Орієнтовна структура курсу

Модуль		Змістовий модуль		Обсяг годин для окремих видів навчальних занять і самостійної роботи			
№ з/п	назва	№ з/п	назва	лекції, семінарські, практичні, інші види занять	проектні роботи	самостійна робота*	разом
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Сільський розвиток і аграрна політика	1.1.	Вступ				
		1.2.	Сільський розвиток: основні поняття, сутність, генезис та еволюція				
		1.3.	Європейська спільна аграрна політика та сільський розвиток				
		1.4.	Українська політика сільського розвитку				
			Колегіальний коучинг. Представлення своїх територіальних громад та їх актуальні виклики та завдання у зв'язку з територіальною реформою				
	Всього за модуль 1			16			16
2.	Менеджмент та маркетинг у громаді	2.1.	Управління громадою				
		2.2.	Маркетинг у громаді				
		2.3.	Практична робота з теми модуля. Наприклад – «Створення бренду громади»				
	Всього за модуль 2			16			16
3.	Стратегічне планування сільського розвитку	3.1.	Стратегічне планування як інструмент державної політики				
		3.2.	Розробка Стратегії розвитку сільської громади				
		3.3.	Реалізація Стратегії розвитку сільської громади				

			Практична робота з теми модуля. Наприклад – «Приклади планування для інтеграції та модерування цілей громади та/або регіонів»				
	Всього за модуль 3			16			16
4.	Земельні відносини та сільський розвиток	4.1.	Особливості розвитку земельних відносин				
		4.2.	Специфіка використання земельних ресурсів в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи				
			Проектна практична робота №1 за обраним завданням щодо регіонального планування в місцевих органах влади слухачів курсу		20		
	Всього за модуль 4			16	20		36
5.	Фінанси для сільського розвитку	5.1.	Бюджетні механізми фінансування громад				
		5.2.	Недержавне фінансування сільського розвитку				
		5.3.	Семінар. Обговорення досвіду та приклади існуючих чи майбутніх заходів щодо підтримки розвитку громад				
	Всього за модуль 5			16			16
6.	Інвестиції для сільського розвитку	6.1.	Глобальні тенденції в сфері інвестиційної діяльності				
		6.2.	Інвестиції як інструмент розвитку громади				
	Всього за модуль 6			16			16
7.	Управління проектами в умовах сільського розвитку	7.1.	Фандрейзинг для сільського розвитку				
		7.2.	Прикладні аспекти управління проектами				
			Проектна практична робота №2 «Використання коштів для надання підтримки в регіонах слухачів курсу»		20		
	Всього за модуль 7			16	20		36
8.	Розвиток сільського підприємництва	8.1.	Форми організації аграрного бізнесу				
		8.2.	Кооперація як інструмент сільського розвитку				

		8.3.	Несільськогосподарське підприємництво у сільській місцевості				
		8.4.	Перспективні напрями сільськогосподарського підприємництва				
	Всього за модуль 8			16			16
9.	Інноваційність сільського розвитку	9.1.	Інновації для сільського розвитку				
		9.2.	Наукове забезпечення аграрного та сільського розвитку				
	Всього за модуль 9			16			16
10.	Соціальні та екологічні аспекти сільського розвитку	10.1	Сталість у регіональному розвитку				
			Практична робота з теми модуля. Наприклад – «Застосування європейських підходів до формування та реалізації політики сталого сільського розвитку в Україні»				
		10.2	Екологія і сільський розвиток				
		10.3	Соціальна інфраструктура сільської місцевості				
			Проектна практична робота №3 «Практичні питання щодо реалізації ставлення цілей сталого розвитку в адміністративній діяльності на місцевому і регіональному рівні»		20		
	Всього за модуль 10			16	20		36
11	Завершення /залік	11.1	Презентація та обговорення проектної практичної роботи				
		11.2	Виклики для ОТГ				
		11.3	Обговорення питань, щодо застосування опанованого змісту програми на практиці				
	Всього за модуль 11			16			16
	Всього годин			176	60	64	300

**Розподіл годин на самостійну роботу здійснює викладач/тренер в залежності від потреб*

Інформаційний опис курсу

Модуль 1. Сільське господарство та аграрна політика

1. Вступ

1.2. Сільський розвиток: основні поняття, сутність, генезис та еволюція

Основні поняття. Генезис та еволюція сільського розвитку. Сучасні тенденції сільського розвитку. Сільський та регіональний розвиток.

1.3. Європейська спільна аграрна політика та сільський розвиток

Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу (САП ЄС). Правова основа, мета, цілі, механізми та майбутнє САП ЄС. САП: розвиток сільської місцевості 2021-2027 років. Інституції сільського розвитку в ЄС. Сільське господарство та сільський розвиток у постсоціалістичних країнах – членах ЄС.

1.4. Українська політика сільського розвитку

Огляд політики сільського розвитку в Україні. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС і сільський розвиток. Правові аспекти сільського розвитку. Децентралізація та сільський розвиток.

Практична робота з теми модуля

Виконання практичного проєкту (колегіальний коучинг). Представлення своїх ТГ та їх актуальні виклики у зв'язку з територіальною реформою).

Модуль 2. Менеджмент та маркетинг у громаді

2.1 Управління громадою

Механізми взаємодії громади із суб'єктами громади. Механізми взаємодії громади з органами публічної влади на місцевому рівні. Механізми взаємодії громади з органами районної та обласної влади. Взаємодія між громадами (міжмуніципальне співробітництво громад). Налагодження комунікації органів влади та мешканців. Місцеве самоврядування дружне до бізнесу. Державно-приватне партнерство. Розвиток та управління трудовими ресурсами в ТГ.

2.2 Маркетинг у громаді

Маркетингові дослідження територій, Пошук територіальної ідентичності. Маркетингова комунікація. Розробка платформи брэнда і концепція брэнда тощо.

Практична робота з теми модуля

Модуль 3. Стратегічне планування сільського розвитку

3.1 Стратегічне планування як інструмент державної політики

Стратегічне планування як елемент регіонального розвитку в світі.

Впровадження стратегічного планування в Україні і його особливості в сільській місцевості.

3.2 Розробка Стратегії розвитку сільської громади

Методологія стратегічного планування. Підготовка Стратегії розвитку. Етапи стратегічного планування. Врахування інтересів мешканців, бізнесу та влади в Стратегії розвитку. Підготовка Плану реалізації Стратегії розвитку. Екологічне оцінювання в стратегічному плануванні та інші супровідні документи.

3.3 Реалізація Стратегії розвитку сільської громади

Виконання Плану реалізації Стратегії розвитку: як правильно збудувати процес і вийти на необхідний результат. Моніторинг і коригування Стратегії розвитку в процесі реалізації. Термін реалізації Стратегії завершився, що далі?

Практична робота з теми модуля «Приклади планування для інтеграції та модерування цілей громади та регіону» (робота в малих групах)

Модуль 4. Земельні відносини та сільський розвиток

4.1 Особливості розвитку земельних відносин

Світовий досвід управління земельними ресурсами – уроки для України. Земельна реформа в Україні. Завдання та структура землеустрою в Україні.

4.2 Специфіка використання земельних ресурсів в умовах проведення адміністративно-територіальної реформи

Управління землями сільськогосподарського призначення. Управління землями комунальної власності. Роль об'єднаних територіальних громад у системі просторового планування України.

Проектна практична робота №1 за обраним завданням щодо регіонального планування в місцевих органах влади слухачів курсу

Модуль 5. Фінанси для сільського розвитку

5.1 Бюджетні механізми фінансування громад

Джерела та механізми фінансування ОТГ/ Основи державних/публічних фінансів. Місцеві фінанси та бюджетна децентралізація. Місцеві цільові програми. Субвенції. Державна підтримка регіонального розвитку. Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). Кредитні механізми фінансування.

Партисипативне бюджетування.

5.2 Недержавне фінансування сільського розвитку

Недержавні фонди підтримки малого і середнього підприємництва. Благодійні організації та фонди. Практична робота за темою модуля. Визначення та опис регіональних заходів з надання підтримки у регіонах.

Практична робота з теми модуля

Модуль 6. Інвестиції для сільського розвитку

6.1 Глобальні тенденції в сфері інвестиційної діяльності

Види інвестицій, шляхи їх залучення. Джерела інвестицій. Інвестиційний клімат. Жорсткі і м'які чинники інвестиційного клімату. Інвестиційна нерухомість, технічні, економічні та правові аспекти. Прямі іноземні інвестиції в Україні.

6.2 Інвестиції як інструмент розвитку громади

Інвестиції та їх вплив на конкурентоспроможність ОТГ. Інвестиційний клімат та сприятливе бізнес-середовище в громаді. Інституції, що забезпечують просування інвестиції в громаду. Агенції регіонального і місцевого розвитку для залучення інвестицій. Індустріальні парки. Інвестиційний паспорт – покроковий план формування. Стандарти обслуговування та професійного супроводу інвестора. Успішні приклади (історії успіху) реалізації інвестиційних проєктів.

Практична робота з теми модуля

Модуль 7. Управління проєктами в умовах сільського розвитку

7.1 Фандрейзинг для сільського розвитку

Основи фандрейзингу. Види проєктів. Життєвий цикл проєкту. Управління проєктами та м'які навички: комунікація, консалтингова методологія, цифрова компетенція. Грантові механізми фінансування місцевого розвитку. Міжнародні проєкти та програми для малого та середнього бізнесу. Аграрні програми і проєкти для сільського розвитку.

7.2 Прикладні аспекти управління проєктами

Основи написання проєктів. Характеристика грантових конкурсів. Інформаційні джерела грантрайтингу. Формування проєктного партнерства.

Підготовка проєктної заявки. Управління ризиками проєкту. Розкрити інші існуючі можливості для фінансування проєктів і програм сільського розвитку.

Проєктна практична робота №2 «Використання коштів для надання підтримки в регіонах слухачів курсу».

Модуль 8. Розвиток сільського підприємництва

8.1 Форми організації аграрного бізнесу

Поняття малого та середнього підприємництва. Місце аграрної галузі в національній економіці України. Види сільськогосподарських підприємств в Україні. Агрохолдинги. Взаємодія агрохолдингів з ТГ. Фермерські господарства. Правові засади діяльності фермерських господарств. Землі фермерського господарства. Стан розвитку фермерських господарств. Сімейні фермерські господарства як новий інститут аграрного підприємництва. Підтримка фермерських господарств. Особисті селянські господарства.

8.2 Кооперація як інструмент сільського розвитку

Сільська кооперація: світовий досвід та українські реалії. Законодавство про кооперацію. Стан, проблеми та динаміка розвитку сільськогосподарських кооперативів. Внесок місцевих влад та сільських громад у розвиток кооперативів. Приклади успішних кооперативів, кооперативних об'єднань: вітчизняний досвід.

8.3 Несільськогосподарське підприємництво у сільській місцевості

Диверсифікація економіки сільської місцевості. Сільська інфраструктура як об'єкт сільського підприємництва. Традиційні (народні) ремесла. Народні художні промисли. Туризм. Партнерство громади та суб'єктів підприємницької діяльності. Місцеве самоврядування, дружнє до бізнесу.

8.4 Перспективні напрями сільськогосподарського підприємництва

Органічне сільське господарство як напрямок розвитку фермерства. Нішеве сільське господарство як напрямок розвитку фермерства. Локальні продукти. Зелений туризм.

Практична робота з теми модуля

Модуль 9. Інноваційність сільського розвитку

9.1 Інновації для сільського розвитку

Інновації, інформація, знання як чинник успішності сільського розвитку. Інноваційне законодавство. Інформаційні системи для сільського розвитку. Діджиталізація. Інтелектуалізація сільського господарства – Farming 4.0.

9.2 Наукове забезпечення аграрного та сільського розвитку

Просвітництво та освіта для сільського розвитку. Сільське та сільськогосподарське дорадництво. Формування інноваційності сільських громад. Формування системи управління освіти в громадах.

Практична робота з теми модуля

Модуль 10. Соціальні та екологічні аспекти сільського розвитку

10.1 Сталість у регіональному розвитку

Сталість як інтеграція екологічних, економічних та соціальних взаємозв'язків. Передумови та виклики цілей сталого розвитку (ЦСР ООН 17) як відповідь на комплексність вимог та відповідальності під час формування та реалізації цілей розвитку для міжнародного, регіонального та місцевого рівнів. Цілі сталого розвитку в Україні. Реалізація цілей сталого розвитку в адміністративній діяльності на місцевому і регіональному рівні.

10.2 Екологія і сільський розвиток

Довкілля як складова сталого сільського розвитку. Чинники впливу на навколишнє середовище та їхні наслідки. Сільське господарство та довкілля

Правові аспекти збереження сільського середовища. Екологічний паспорт громади. Поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ). Зміна клімату та його вплив на сільське господарство і сільську місцевість. Енерго та ресурсозаощаджуючі технології для сільського господарства і сільського розвитку. Внесок сільських громад у збереження навколишнього середовища.

10.3 Соціальна інфраструктура розвитку громад

Роль інфраструктури. Забезпечення інфраструктури. Дороги та транспорт. Медицина. Освіта.

Проектна практична робота №3 «Практичні питання щодо реалізації ставлення цілей сталого розвитку в адміністративній діяльності на місцевому і регіональному рівні».

Обговорення досвіду та приклади існуючих чи майбутніх заходів щодо підтримки розвитку регіонів/громад.

Модуль 11. Завешення/залік. Підбиття підсумків

Презентація та обговорення практичної проектної роботи. Виклики для ОТГ.

Обговорення питань щодо застосування опанованого змісту програми на практиці.

Список рекомендованої літератури

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08. 2020 № 695 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020>
2. Цілі сталого розвитку 2030 (ЦСР). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
3. Цілі сталого розвитку та Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
4. Реформа децентралізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
5. Законодавство з питань децентралізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/legislations>
6. Тематичні і секторальні онлайн платформи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromady.org/%d1%82%d0%b5%d0%bc%d0%b0%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d1%96-%d1%82%d0%b0-%d1%81%d0%b5%d0%ba%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96-%d0%bf%d0%bb%d0%b0%d1%82%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b8/>
7. Концепція розвитку сільських територій. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 № 995-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>
8. Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» Науково-практичний коментар.
9. Бородіна О. М. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико методологічний аспект) / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа. – Київ.
10. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монограф. ; НАН України, Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с. – С 80.
11. Корінець Р. Я. Сільськогосподарське дорадництво: запитання та відповіді / Корінець Р. Я. – Київ: Ін-т сільського розвитку, 2003, – С 27
12. Заключний звіт за проектом ТСП/UKR/320 – SEU- LoA/10/004 “Оцінка потенціалу якісних продуктів харчування з прив’язкою до місця походження та попиту на них в Україні” Скорочений варіант звіту Звіт підготували: Юрій Бакун (МБФ «ХПІ»); Віктор Терес (МБФ «ХПІ»), Оксана Осадча (МБФ «ХПІ»); За підтримки експерту з маркетингу Романа Корінця та волонтерів Перін та волонтерів Перін Лоело та Ірини Касьян, с. 63.
13. Міжмуніципальне співробітництво : збірник нормативно-правових та інформаційно–аналітичних документів / за заг. ред. Т. В. Журавля. – Київ, 2015. – 154 с.
14. Варченко О.М. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: організаційно економічні аспекти функціонування та розвитку : монограф / [Варченко О.М., Свиноус І.В., Корінець Р.Я. та ін.] ; за ред. О.М. Варченко. – Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2017. – 316 с.
15. Об’єкти соціальної інфраструктури: успішний досвід утримання та управління : практич. посіб. / Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні. – Київ, 2005. – 168 с.
16. Проект Європейського Союзу та Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» : практич. посіб. для організацій громад (органи самоорганізації

населення, кооперативи, організації співвласників багатоквартирних будинків, об'єднання громадян). 2012. –72 с.

17. Корінець Р.Я. Оптові ринки сільськогосподарської продукції : запитання та відповіді / Проект USAID "Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення законодавчо-нормативної бази" / Р.Я. Корінець, Л.О. Швецова. – Київ : Український освітній центр реформ, 2007.

18. Сільський зелений туризм – від роз'єднаних садиб до територіальних кластерів : посіб. [Васильєв В., Рутинський М., Гафурова О., Шпеник Т., Зінько Ю.]. – Київ : ГО Спілка СЗТ, 2017. – 60 с.

19. Посібник для досягнення Цілей Сталого Розвитку в сфері бізнесу, 2019, – 30 с.

20. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / [Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., та ін.] – Київ : 2017. – 107 с.

21. Стратегія сталого розвитку природи та суспільства : навч.-метод. посіб. / Приліпко В.А., Боголюбов В.М., Піскун А.Е. – Київ : 2008.– С. 120.

22. Практичний інструментарій управління землями об'єднаних територіальних громад. На замовлення Проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку», 2017, – 80 с.

23. Аспекти сільського розвитку. Вісник інституту сільського розвитку.

24. Як розробити бізнес-план багатофункціонального сільського обслуговуючого кооперативу. Посібник для регіональних підрозділів із впровадження проектів та місцевих партнерів МРГ – функціональних груп та керівників СОК. – Київ : 2013, – 43 с.

25. Політика сільського розвитку та бази громад. Наукова доповідь НАН України ; за ред. О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, О.Л. Попова. – Київ ; 2015, – 70 с.

26. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/204/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%9E%D0%A2%D0%93.pdf>